

Marija Klobčar

## **Razpotja in stičišča v času velikih družbenih sprememb Kongres Societé Internationale d'Ethnologie et de Folklore**

(Budimpešta 23. do 28. april 2001)

Bežnost vsakdanjika, spremembe, ki so zaznamovale zadnje desetletje, današnji čas, čas novih meja, novih srečevanj in novih ločnic, zaznavnih na razdalji med ljudmi in narodi – vse to se neizbežno zarisuje na prostranstvih, ki jih že desetletja na svoj način želi prestreči etnologija. Etnologija in folkloristika oziroma discipline, ki z bolj ali manj podobnim pogledom želijo izmeriti utrip nekega življenja in časa, ujetega med spomin in hrepenenje po napredku, pa potrebujejo razmislek o samih sebi, o svetu, ki jih obdaja, o svetu, o katerem razmišljajo, in o svetu, ki tako ali drugače meri uspešnost njihovega početja. Ta razmislek je omogočila tudi konferenca Mednarodnega združenja za etnologijo in folkloristiko / Societé Internationale d' Ethnologie et de Folklore.

Združenje je za svojo sedmo konferenco izbralo mesto, ki se je v zadnjem desetletju navzven in navznoter intenzivno srečalo s prevrednotenjem izročila, Budimpešto. Srečanje je bilo od 23. do 28. aprila 2001, organizacijo pa je v sodelovanju z Etnografskim muzejem v Budimpešti in Muzejem na prostem Szentendre prevzela Madžarska akademija znanosti. Konference smo se s štirimi referati udeležili tudi Slovenci.

Prvi vtis o mestu in dogajanju v njem je bil s svojo sporočilnostjo prav gotovo zgovoren za vse udeležence srečanja. Zdelo se je, da je ta del sveta v zadnjem času dobil nove prostorske koordinate, hkrati pa povsem nove smeri pogleda na svet. Velike napise, ki so pred leti obljubljali prijateljstvo s Sovjetsko zvezo 'na večne čase', so zamenjali veliki plakati, ki obljublajo vse. Oglašajo izdelke, znane po vsej Evropi, z grafično podobo, znano povsod. Le napisi v madžarskem jeziku opozarjajo na to, da smo na Madžarskem. Ob pogledu na panoramo plakatov ob poti v središče mesta pa je bilo vendarle čutiti prikriti stik ne le s preteklostjo, temveč tudi z drugačno sedanjostjo: barake ob mestnih vpadnicah, ki jih veliki plakati niso mogli zakriti, so molče opozarjale na revščino, skrito za obljubljenimi dobrinami z Zahoda.

Pot v Budimpešto je bila zgovoren uvod v mednarodno srečanje. Vsepovsod je bilo čutiti prizadevanje po zblíževanju s svetom v vseh pogledih, univerzalnost, splošno poenotenost – globalizacijo: vela je iz vsebine plenarnih predavanj, čutiti jo je bilo na ulicah Budimpešte, v vrvežu neustavljivega hitenja z metroja na metro, v ozračju hotelske uslužnosti in formalnih in neformalnih srečevanj na celotnem kongresu. V tem občutju

univerzalnosti je vprašanje meja, meja med narodi, med nacionalnimi etnologijami, o njihovem mestu v Evropi in njihovi temeljni postavljenosti v svet dobilo drugo razsežnost. Tudi vprašanje evropske etnologije je ob takšni naravnosti zvenelo drugače.

Teme posvetovanja so odsevale ves miselni in metodološki pluralizem sodobnosti. Temeljnih usmeritev, v katere smo udeleženci vključili svoja razmišljanja, je bilo več: prva se je osredotočala na odsev preteklosti, zgodovine in spomina v sodobnosti, druga je odpirala vprašanja nacionalnosti, njenega presejanja in globalizacije v »etnografijah« posamičnih držav, tretja se je ukvarjala s teorijo in politiko kulturne istovetnosti, četrta pa je bila usmerjena na preobrazbo mest in »urbano etnografijo«. Zadnja dva foruma sta nudila več možnosti razmišljanju o folklori in njeni vlogi v svetu sprememb: peta skupina je namreč razpravljala o ustvarjanju lokalnosti kot strategiji kulture in moči, šesta pa o etnološkem vedenju, vključno s folkloro in muzeji. Sama predavanja so bila v prostorih Akademije, dve sekciji pa v Etnografskem muzeju.

Vse smeri so presenečale z izredno širino, saj so puščale odprt prostor najrazličnejšim raziskovalnim odzivom na vprašanja sodobnosti in tiste preteklosti, ki je usodno zaznamovala današnji čas. Izročilo in spomin, poudarjena tako v plenarnih sekcijah kot v naslovih številnih referatov, sta v luči dramatičnih dogajanj zadnjih desetletij dobila povsem novo razsežnost.

Kongres starejšim miselnim in vsebinskim koncepcijam ni odrekal legitimnosti, le novejši tokovi so bili glasnejši. To pa ne pomeni, da so bili nujno tudi kvalitetnejši. Pogledi, ki so historični vpetosti odrekli vsakršno težo, so sicer delovali sproščeno, za seboj pa so puščali dvome: »*Samo pojdi v Istro, dihaj njihov zrak, jej njihovo hrano... in postal boš Istran...*« Istran kot raziskovalec Istre, z vsemi možnostmi raziskovalne bližine, četudi s povsem drugega dela Evrope. Odpravljene meje, ki so bile predmet razmišljanja in raziskovalna tema številnih referatov, so bile hkrati torej zanikane tudi kot usmerjevalke raziskovanja: kdor koli naj bi po tem naziranju lahko z enakimi možnostmi raziskoval kjer koli po svetu.

Vsebinsko je bil daleč najbolj v ospredju proces sodobne transformacije in oblikovanja novih meja; tistih med narodi, med ljudmi in v ljudeh. Kot protiutež zarisovanju novih mej je bila v več pogledih navzoča misel o združenju Evrope, kot hotenje, ki se iz političnih in ekonomskih polj na področje kulture in človekovega razmišljanja širi morda prehitro, da bi mu lahko sledila tudi zavest. Zvest posameznikov in tistih, ki razmišljajo o njih. S to mislijo se je zelo povezovala tista raziskovalna koncepcija, ki historičnim pogledom ne pripisuje nikakršne moči.

V okviru razmišljanja o novih delitvah sveta, o novih združevanjih in iskanjih prepoznavnosti je prišlo do izraza veliko vprašanj, ki so poskrbela za tematsko pestrost kongresa. To so bila vprašanja nacionalne istovetnosti in problemov, povezanih z njo, vprašanja nacionalnih simbolov in notranjih konfliktov, verskih, mednacionalnih in drugačnih, večnacionalnih sosedstev, vprašanja oblikovanja identitet v obmejnih območjih, priseljevanja in priseljencev, manjšin in razseljenosti raznih vrst, kulturnih stikov in procesov akulturacije.

Vrsta teh vprašanj je odpirala drug pomemben problemski sklop kongresa: ob razpetosti med integralnim – evropskim – in lokalnim se je, včasih v prepletu z njo, včasih posamič, pojavljala čas zadnjih političnih sprememb. Iz držav nekdanjega vzhodnega bloka so tako ali drugače prihajala do izraza spoznanja, ki so te dežele povezovala: to sta navdušenje in olajšanje ob političnih spremembah in razočaranje ob gospodarski recesiji, ki je sledila spremembam. Prav tu je izstopalo vprašanje novih meja, ki nastopajo hkrati kot obogatitev in ločnice, vprašanje ustvarjanja domovine in nacionalnega

samoovrednotenja. Prevrednoten je pogled na represalije v socialističnih državah; spomin postane kolektiven, usmerjen v ekonomsko preživetje, preteklost pa spet stvar posameznika oziroma individualnega pogleda, z zavestjo, da »odpuščamo, toda ne pozabljamo«. Ponovno odkrita preteklost pa je v marsičem pomenila tudi slovo od nje.

Kljub iskanjem mejnega, soočanj, transformacije ipd. pa so vsaj deloma prišli do izraza tudi raziskovalni problemi in teoretska orientacija posamičnih narodov. Hkrati s temi razmišljanji se je namreč kot protiutež zelo veliko referentov posvečalo vprašanjem lokalne istovetnosti. Ta je bila zaznavna kot interpretacija zgodovine in lokalnosti in revitalizacija izročila. Konferenca se ni izogibala vprašanjem, pomembnim za majhne skupnosti, prav tako ne vprašanjem časa, ki na videz zgublja stik s sodobnostjo; katera koli tema se je namreč težko izognila sodobnosti. Odziv nanje je dokazoval, da današnji čas potrebuje posluš za posamično. Za vprašanja nacionalnih simbolov in notranjih konfliktov v njih, za razločke med univerzalno in lokalno kulturo, za razmerja med združeno Evropo in lokalno istovetnostjo. Do izraza so prišle tudi nekatere teme oziroma vprašanja, ki so se ob velikih integracijskih vprašanjih zdela obrobna, so pa še kako pomembna za ohranjanje zavesti, da smo vsi skupaj vendarle mozaik, ki ga navzočnost ustrezno prepoznane drugačnosti bogati in oplaja.

Videti je bilo, da nekatere teme dobivajo modni prizvok: privlačno je vse, kar je usmerjeno na srečevanje kultur, na razna sobivanja in nasprotja. Za raziskovanje so vabljiva razhajanja, vidna v nekakšnem horizontalnem prerezu, manj pa zaznavanje notranjega razvoja malega, navzven povsem homogenega prostora. Kot antropološko vprašanje se na drugi strani premice, nasproti nacionalnih simbolov in ljudske kulture, pojavlja lokalna in celostna orientacija uporabnikov interneta – kot razmerje med globalnim in lokalnim. Kot past za lokalno istovetnost, tako kot Evropska unija. Na drugem bregu izročila.

Izročilo je imelo z »avtoriteto spomina« na kongresu dvojno vlogo: po eni strani je bilo še vedno navzoče kot vrednota, kot smo je bili vajeni ob preučevanju kulture in življenja, po drugi strani pa je imelo povsem negativno razsežnost – kot spomin na čas represalij in osebnih in narodnih stisk. Pozabljanje je zato tudi način preživetja za tiste, ki jim spomin prinaša prehudo breme.

Razmišljanja o folklori so bila na kongresu, ki je hkrati tudi časovno nasledil srečanje baladne komisije, delno vpeta v utečene vzorce, odpirala pa so tudi nova, polemična vprašanja, kot na primer »ekonomija kot folklor«. Poudarjen je bil pomen razmerij med zgodovinskim spominom, politiko in folkloro, poudarjeno »sekundarno življenje folklorne«, slišati pa je bilo tudi misel, da ni pomembna folklor sama po sebi, temveč njena vloga v sodobnosti: uporaba njenih vzorcev in klišejev v politične namene, aktualizacija, uporaba v govorici politikov in novinarjev in podobno.

Ob zaključku konference so organizatorji ponudili tudi posebno srečanje z njihovo dediščino, obisk Muzeja na prostem Szentendre. Novi muzejski koncepti, zaznavni tudi na sami konferenci, in vprašanja muzejev na prostem, vključno s socialnimi dimenzijami, so se tu umaknili povsem pragmatičnim vprašanjem, videnim tudi z očmi večinskih obiskovalcev. Ta ogled je ob zaključku srečanja vsiljeval misel, da ljudje potrebujejo povsem oprijemljive dokaze lastne prepoznavnosti, čeprav so razmišljanja stroke ta obzorja že davno preseгла.

Raziskovalna konferenca v Budimpešti ni bila konferenca meja, temveč konferenca bližine v vseh pogledih. Tiste, ki ji kaže verjeti, in tiste, ki zbuja pomisleke. Odpirala je vprašanje prostora »malih etnologij« v konceptu nove Evrope, vprašanje vloge etnologije v upravljanju prihodnosti, pomen etnološkega, folklorističnega in antropološkega vedenja

pri razumevanju družbenih in kulturnih transformacij, vprašanja razmejitev in povezovanj na vseh ravneh. Je nov politični zemljevid Evrope spremenil tudi zemljevid etnološke, folkloristične in antropološke znanstvene produkcije? So se ustvarila nova središča in nova obrobja? Kakšna so razmerja med lokalnim, nacionalnim in evropskim? Ali »pisati etnologijo, folkloristiko, antropologijo« pomeni oblikovati narod?

Razmišljanje o teh vprašanjih je gotovo pomembno za stroko ali stroke same, prav tako pa tudi za družbeni prostor, ki mu je namenjeno. Da ne bomo ob današnjem oziranju po vsesplošnem poenotenju, ki je delno tudi modno ali pa ekonomsko konformistično, v strahu, da se ne bi čutili odrinjene, pozabili na moč individualnega, posamičnega. Da bomo znali razumeti, kaj obravnavano kulturo opredeljuje, v vseh njenih koordinatah. Da bomo začutili, zakaj v perspektivah, ponujenih na mizah hotelskih sob, vabijo k obisku elitnih budimpeštanskih restavracij z geslom »Vrnitev k odličnosti«. Da bomo vedeli, da se za velikimi plakati ob mestnih vpadnicah skriva drugačen svet, ki je prav tako vreden naše pozornosti. In da bomo tudi z mobilnim telefonom v roki znali prav meriti razdalje malega prostora in velikega časa. V stroki in izven nje.